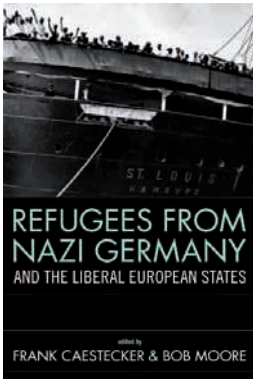

FRANK CAESTECKER & BOB MOORE (red.) Refugees from Nazi Germany and the Liberal European States

Frank CAESTECKER & Bob MOORE (red.),
Refugees from Nazi Germany and the Liberal European States, New York/Oxford: Berghahn Books, 2010, 346 p., ISBN: 978 1 84545 587 3.

Dat historische werken over gebeurtenissen die relatief ver achter ons liggen toch een hoge actualiteitswaarde kunnen hebben, toont dit boek nog maar eens aan. Hier gaat het weliswaar enkel om Joodse vluchtelingen, terwijl wij vandaag met vluchtelingen uit alle windstreken en van alle 'rassen' te maken hebben. De antwoorden die de overheden van toen en nu boden en bieden op de vragen die deze immigratie opwerpt, zijn echter zo gelijkend, dat je je ook in dit boek midden in de actualiteit waant.

Refugees from Nazi Germany and the Liberal European States is een collectief werk, waarin negen auteurs de problematiek in verband met Joodse vluchtelingen in verschillende landen onderzoeken: Denemarken, Frankrijk (het grootste vluchtland), Zwitserland, Latijns-Amerika, Shanghai, Palestina en de Verenigde Staten, gevolgd door een hoofdstuk over het optreden tegenover niet-begeleide Joodse kinderen die door hun ouders als het ware 'vooruit' over de Duitse grens werden gestuurd. Teksten van Frank Caestecker (UGent) en Bob Moore (University of Sheffield) vormen dan weer een algemeen kader dat moet helpen om deze diverse cases te duiden. Door de grote graad van abstractie vormen deze kaderteksten geen gemakkelijke lectuur. Met name de conclusie is een kurkdroke tekst, waarbij je soms het gevoel krijgt dat je ver afstaat van de dagelijkse gang van zaken in verband met Joodse immigratie.

De afzonderlijke hoofdstukken, waarin telkens één asieland wordt behandeld, hebben dan weer meer 'vlees', en dat is in dit kader niet onwelkom. Sommige van deze hoofdstukken bieden een schrijnend beeld van

het optreden van nationale regeringen en immigratiediensten. In het Deense hoofdstuk bijvoorbeeld wordt beschreven hoe de Deense bureaucratie omsprong met Joodse vluchtelingen die in Duitsland van ‘rassenschande’ (een relatie met een niet-Jood) beschuldigd konden worden. In dit en veel andere hoofdstukken komt, uit hoofde van de nationale regeringen, steeds weer de overweging naar voren alles te vermijden wat Duitsland voor het hoofd kon stoten. Hier zijn er merkwaardige parallellen met vandaag, bijvoorbeeld als we denken hoe ‘voorzichtig’ de huidige westerse landen te werk gaan tegenover staten en regimes die het niet zo nauw nemen met mensenrechten.

Het boek vangt aan met een overzicht van de evolutie van de officiële houding tegenover (Joodse) immigratie tussen 1918 en 1939. Tot de Eerste Wereldoorlog was iedere inwoner van een van de liberale democratieën – ook als vreemdeling – een lid van de natie, en had elke vluchteling recht op een minimale bescherming. De vorming van de natiestaten, nog aangewakkerd door het nationalisme dat wijd en zijd bloeide na 1918 en de opkomst van een nieuwe, ‘vreemde’ ideologie (het communisme), deed deze staten het roer omgooien. De machtsovername in Duitsland door de nazi’s, die de zo’n half miljoen Duitse Joden tot tweederangsburgers uitriepen, schiep een nieuwe problematiek. Konden gevluchte Joden, die sinds de Neurenbergwetten volkomen rechteloos waren, op dezelfde voet als politieke vluchtelingen behandeld worden? Vrijwel overal werd hierop negatief geantwoord, mede omdat gedacht werd dat zij vrijwillig waren uitgeweken en omdat die uitwijking door de Duitse regering zelf werd aangemoedigd. Het boek laat overtuigend zien dat het asielbeleid, ook tegenover Joden, in de meeste westerse landen vooral gedomineerd werd door de wens de immigratie te beheersen en de eigen arbeidsmarkt te beschermen. De auteurs tonen aan dat de problematiek erg complex was en dat humanitaire overwegingen lang niet altijd de grondslag vormden van dit soms aarzelende asielbeleid. Begrippen als ‘assimilatie’ – nu zeggen we ‘integratie’ – en ‘ongewenste vreemdeling’ deden ook toen reeds opgang in naam van een vrij abstract wij-zij-gevoel.

Naarmate de jaren 1930 vorderden, knaagde de immigratieproblematiek steeds meer aan de klassieke ‘liberale’ 19e-eeuwse opvatting over het burgerschap. Het lijkt nauwelijks denkbaar dat een Belgische hoge ambtenaar of minister het vóór 1933 zou gehad hebben over ‘*le problème juif*’. Dat was wel het geval op het einde van de jaren 1930, toen een niet ondertekende ‘studie’ onder die titel verspreid werd in de kleine cenakels die met de immigratiepolitiek te maken hadden (Openbare Veiligheid, ministerie van Justitie).

De Belgische toestand komt in dit boek relatief weinig aan bod. Maar de geïnteresseerde lezer zal zeker zijn weg vinden naar de monumentale SOMA-studie *Gewillig België*, waarvan het eerste deel uitgebreid ingaat op de vooroorlogse problematiek zoals die zich in België stelde.¹ Ook hiervoor is dankbaar gebruik gemaakt van eerder verschenen studies van Caestecker.² Van dezelfde auteur verscheen in 2004 een belangwekkend artikel over het Belgische immigratiebeleid tegenover Joodse

vluchtelingen op het einde van de jaren 1930.³ Ook hieruit blijkt de complexiteit van de problematiek. Een van de meest schrijnende aspecten van het Belgische beleid was dat het ongebeleide Joodse kinderen terugstuurde als die niet in het bezit waren van een *Kinderausweis*, waarmee ze wel asiel hadden kunnen krijgen. Zij werden in januari 1939 vanuit station Herbesthal op de trein naar Duitsland gezet. Aanvankelijk werd dit alles stil gehouden, maar door publicaties in de linkse pers zag de regering zich verplicht bakzeil te halen. Een van de argumenten van de beleidsverantwoordelijken was dat als de regering deze kinderen toeliet, er een toevloed van Joodse kindervluchtelingen zou komen, zodat het vluchtelingenprobleem niet meer beheersbaar zou blijven.

Maar terug naar het boek. Een niet onbelangrijk aspect van de behandelde thematiek is de opkomst van extreemrechtse, antisemitische organisaties, die op het beleid wogen, ook als ze numeriek niet veel voorstelden. Opnieuw een parallel met vandaag, niet de meest geruststellende overigens. Ofschoon de auteurs het zelf niet wagen naar hedendaagse toestanden te verwijzen, houdt dit boek ons toch een spiegel voor en het beeld dat we te zien krijgen biedt, precies zoals vandaag, meer vragen dan antwoorden.

- 1 Rudi VAN DOORSLAER (red.), Emmanuel DEBRUYNE, Frank SEBERECHTS, Nico WOUTERS, *Gewillig België, Overheid en Jodenvervolgning tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen/Brussel: Meulenhoff|Manteau/SOMA, 2007.
- 2 Frank CAESTECKER, *Ongewenste gasten. Joodse vluchtelingen en migranten in de dertiger jaren*, Brussel: VUBPRESS, 1993; Frank CAESTECKER, *Alien Policy in Belgium, 1900-1940. The Creation of Guest Workers, Refugees and Illegal Aliens*, New York/Oxford: Berghahn Books, 2000.
- 3 Frank CAESTECKER, Onverbiddelijk, maar ook clement. Het Belgische immigratiebeleid en de joodse vlucht uit Nazi-Duitsland, maart 1938-augustus 1939. In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, (2004)13-14, p. 99-140.